

Yuliya Vaseyko

**ANTHROPONYMS AS PRODUCTIVE COMPONENT
IN ONOMASTIC SPACE OF YEUHEN MALANIUK'S POETRIES**

Lesya Ukrainka Eastern European National University, Ukraine

Юлія Васейко

**АНТРОПОНІМИ ЯК ПРОДУКТИВНИЙ КОМПОНЕНТ
ОНОМАСТИЧНОГО ПРОСТОРУ ПОЕЗІЙ ЄВГЕНА МАЛАНЮКА**

Abstract: Onomastic space of the poetries of well-known Ukrainian writer Yeuhen Malaniuk is analyzed in the article, basic attention is concentrated on the personal names. The semantic meaning and functional srenhth of anthroponyms are studied, onyms are classified on the base of such parameters as: sort of employment / professional activity (persons that were active in historical, cultural, literary, scientific processes), actuality (modern authors towards historical authors), origin (Ukrainian – foreign), structure (name – surname – name and surname), there are determined functions of personal names that are used in title and dedication, there is described anthroponomies' role in creating of conceptuality of the composition.

Keywords: Yeuhen Malaniuk, onomastic space, anthroponym, name, surname, title, dedication, concept

Непересічним явищем в українському літературному процесі на еміграції стала творчість Євгена Маланюка, поета, який, провівши лише дитинство та молодість в Україні, через складні життєві обставини, любив свій край на відстані – з Польщі, Чехословаччини, Німеччини, США. Творчість майстра художнього слова сприймалася порізному. Критика часто була “дуже полярна в судженнях та оцінках” [4, 5]. Проте така неоднозначність рецепції стала переконливим доказом, що вірші мистця, відверті, сміливі, категоричні, контрастні, не

залишають нікого байдужим, стимулюють до рефлексій.

Сучасного реципієнта поезія Євгена Маланюка вражає глибоким змістовим наповненням, розгалуженою образною системою, яку характеризує високий рівень метафоричности, влучна символіка, мовне багатство. Як фактуальний рівень внутрішньої смислової організації творів, так передусім підтекстовий і концептуальний вимагають читача з розвиненим тезаурусом, що володіє фоною інформацією з мітології, історії, літератури, мистецтва. У віршах українського письменника

продуктивно функціонують реалії, алюзії, співвідносні з національним й світовим культурним простором, які у скомпресованій формі презентують конотативні відомості, необхідні для повноцінного сприйняття змісту творів.

Насиченість текстів Є. Маланюка вербальним одиницями із екстра-текстовою семантикою, що передають певний обсяг культурологічної інформації, є закономірною і природною. Адже відомості з історії, мистецтва, мітології були активними у тезаурусі мистця, який він постійно поповнював, черпаючи знання від освіченого батька, який працював вчителем, був режисером, ввів про-світницьку роботу, під час навчання у Єлисаветградському земському реальному училищі, де став стипендіатом, Петербурзькому політехнічному інституті, Київській військовій школі, Українській господарській академії в Подєбрадах, спілкуючись із такими яскравими особистостями, як генерал Василь Тютюнник, у підпорядкуванні якого служив, Олег Ольжич, Олена Теліга, з якими приятелював, Юліян Тувім, Юзеф Лободовський, із якими мав честь спілкуватися, Наталя Ливицька-Холодна, котру кохав.

Євген Маланюк не мав на меті позизуватися перед читачем своїми енциклопедичними знаннями, вводячи у смислову структуру текстів парафрази та ремінісценції до відомих творів: "... *загинем, яко обри*" (вислів з *Повісті временних літ*) [2, 44], називаючи знакові дати та події: "Скінчивсь на *Калці бій*" (річка, на якій 1223 року відбулася битва руських дружин з монголо-татарами) [2, 57]; "*A. D. MCMXXXIII*" (1933 рік – Голодомор в Україні) [2, 196], згадуючи біблійні,

мітологічні, літературні, мистецькі реалії: "...Як ворогом підслана *Даліла...*" (персонаж біблійної легенди) [2, 206]; "... Щоб став їх *Даждьбогом...*" (у слов'янській мітології бог сонця) [2, 164]; "...І я крізь обрис *Чорної пантери* Впізнаю Вас" (героїня п'єси В. Винниченка *Чорна Партнера і Білий Ведмідь*) [2, 87]; "...А біля рампи *Гедда Габлер ...*" (персонаж однойменного твору Г. Ібсена) [2, 88]. Такі фонові відомості є органічним елементом мовної картини світу автора, представлені у поезіях, служать збагаченню змістового наповнення, маючи імпліцитний спосіб вираження семантики, генерують появу конотативних предметно-логічних і емоційно-експресивних інформаційних ланцюгів.

У творах Євгена Маланюка високу продуктивність у вираженні екстратекстових відомостей виявляють антропоніми, які є активними компонентами ономастичного простору віршів.

У філологічній науці немає одностороннього погляду на власні назви. Вчені трактують оніми як своєрідні ярлики (Дж. Ст. Міль), позбавлені семантичного змісту номени (К. Тогєбу), вказують, що вони мають навіть більшу семантику, ніж загальні назви (Г. Джозеф) [1, 13-14]. На нашу думку, оніми – це одиниці, яким притаманне власне лексичне й конотативне, контекстуальне значення. Вони акумулюють у собі відомості про соціальну, політичну історію народу, його культуру, релігію, побут, природу. Як стверджував письменник Ярослав Івашкевич, власні назви виконують у літературному творі дуже важливу функцію, інколи лише своїм звучанням викликають певний настрій чи навіть основні образи. Для письмен-

ника прізвище його героя, назва місцевості, де відбуваються події, мають першорядне значення [5, 5].

Ономастичний простір поезій Євгена Маланюка є надзвичайно багатим. Фіксуємо топоніми: “З несамовитого *Синаю*” (півострів на півночі Червоного моря) [2, 66]; “...не знать – *Бенарес* чи *Урга*...” (місто в Індії на лівому березі Гангу, священне для брамінів) [2, 314], хремотоніми: “...пригадує похмурий *Кароліnum*” (найстаріша будівля Карлового університету у Празі) [2, 315]; “Даремно скаржитесь в віки / Сурма *Мар’яцького костьолу*...” (Базиліка Успіння Пресвятої Богородиці у Кракові) [2, 463], теоніми й мітоніми: “Що тільки вищий свист *Сибіли* лунатиме...” (у стародавній Греції пророчиця долі) [2, 44]; “І хто – *Псіхея*?” (чарівна дівчина з крилами метелика, втілення людської душі) [2, 87].

У творчому доробку Євгена Маланюка є вірші, у котрих оніми – топоніми й антропоніми – виступають концептами. Яскравий приклад – поезія *Волинське* [2, 484], де функціонують назви населених пунктів історичної Волині, прізвища й імена людей, чий життєвий шлях був пов’язаний з цим чудовим краєм: *Полісся, Колодяжне, Любимів, Крем’янець, Дубно, Леся, Франко, Карашевич, Самчук, Лятуринська*. Подані власні назви, експліцитно представлені на фактуальному рівні, імплікують екстратекстову інформацію, яка формує концептуальну площину твору. Про виняткове значення для автора волинських онімічних реалій виразно говорять рядки з вірша: “Які наймення і згадки!” [2, 484].

Досліджуючи ономастичний простір поезій Євгена Маланюка, ми

звернули увагу, що особливу продуктивність виявляють власні назви людей – антропоніми, аналіз семантичного наповнення та функціонального навантаження яких є метою нашої статті. Такий предмет вивчення не був ґрунтовно висвітлений у мовознавчих розвідках, що і зумовлює актуальність цього дослідження, завданням якого є прокласифікувати за семантичними групами власні назви людей, описати їх роль у змістовій структурі поезій.

Сектор ономастичного простору, утворений антропонімами, настільки різноплановий, багатогранний, що бачимо доцільним розділити імена людей за кількома параметрами – рід заняття / професійна діяльність (історичні постаті, діячі культури, літератури, науки), актуальність (сучасні автори – історичні), походження (українські – зарубіжні), структура (ім’я – прізвище – ім’я і прізвище).

За родом заняття людей, яких Євген Маланюк згадує у своїй творчості, ми вирізнили такі семантичні групи, як:

1. Політично-громадська діяльність – імена, прізвища політичних, громадських, військових, релігійних діячів: “...І даремно профіль *Орлика* / Схиляється наді мною...” (Гетьман, автор першої Конституції) [2, 43]; “... *Жанно д’Арк* українських степів?” (народна героїня Франції, що очолила боротьбу проти англійських загарбників) [2, 94]; “...І проклинав *Виговського* всю ніч” (Гетьман Війська Запорозького, голова козацької держави у Наддніпрянській Україні (1657 – 1659)) [2, 142]; “... Що хмурий *Жижка* помахом руки тут сіяв смерть...” (діяч гуситського руху, національних чеський герой) [2, 630]; “...Живе не *Цезар* [...] А будівничий буднів *Марк Авре-*

лій” (римські імператори) [2, 315]; “... Ввижаються полки *Ольгерда*” (великий князь литовський) [2, 331].

2. Літературна діяльність – імена, прізвища поетів, прозаїків, драматургів: “...*Петроній* стане Дон Кіхотом” (римський автор) [2, 37]; “...дивиться на мене Примара п’яного *Верлена*” (французький поет, основоположник символізму) [2, 83]; “І ось – *Стефанік* і *Куліш*, Ось – *Коцюбинський*, *Леся...*” (українські письменники) [2, 153]; “Знаходив вічності знак *Райнер-Марія Рільке*” (австрійський поет, прозаїк, перекладач) [2, 193]; “І знов розмова [...] про виставу *Еврипіда*” (давньогрецький драматург) [2, 319]; “Він шукав у *Вольтера* [...]” (французький письменник, просвітитель) [2, 314]; “То – безумний *Едгар*” (Е. По – американський літератор) [2, 487]; “Й про «першу ніч залізму» *Гамсун* диктує сонцю в унісон” (норвезький автор, нобелівський лауреат) [2, 528]; “О, жоден *Дант* того не бачив!” (італійський поет) [2, 540].

3. Мистецька діяльність – імена, прізвища малярів, скульпторів, композиторів, музикантів: “Але очі Вам вимріяв сам *Врубель...*” (російський маляр) [2, 57]; “Я знов *Іоген* незнаного Таїті” (французький маляр) [2, 96]; “Тільки замість рапсодії *Ліста* [...]” (угорський композитор) [2, 246]; “Наполеона заступив *Бетговен*” (німецький автор музики) [2, 315]; “А *Фідій* – в перепалці з Гіппократом ...” (древньогрецький скульптор, представник доби високої класики) [2, 319]; “Сонячний тягар *Рубенса* другої дружини” (флямандський маляр) [2, 525].

4. Науково-освітня діяльність – імена, прізвища вчених, педагогів: “Він [...] гортав *Геродота...*” (давньо-

грецький історик) [2, 314]; “...і молодий *Сократ* / Зі смаком оповість останній дотеп...” (філософ, учитель Плятона) [2, 319]; “Ми гралися [...] в ритміку *Далькроза*” (швейцарський теоретик музики, педагог) [2, 445]; “О, хай життя, як завдання *Фермата*” (французький математик, автор праць із теорії чисел) [2, 457].

Окремі антропоніми не можна віднести виключно до однієї групи, адже ідентифікують особу, яка проявила себе у різних сферах. Так, наприклад, *Григорій Сковорода* (“...Жупан і журавель *Сковороди* пригадає похмурий Кароліnum” [2, 315]) був просвітителем, гуманістом, філософом, поетом, музикантом.

Висока частота вживання властива прізвищам сучасних авторів політичних, військових діячів, письменників, що зумовлено почасти життєвими обставинами мистця, який, як відомо, служив у російській армії, боровся за українську державність, воюючи на боці УНР, на еміграції брав активну участь у літературно-мистецькому житті, був членом гурту “Танк”, тісно співпрацював з “Літературно-науковим вістником” і його редактором Дмитром Донцовим.

Природно, що у своїх віршах письменник згадує осіб, яких зустрічав на шляху, що інспірували його до написання творів. Так, у збірці *П’ята симфонія* Є. Маланюк описує із документальною точністю історичні події епохи Української Народної Республіки. У поезії оживають образи людей, які віддавали своє життя за державність України: *Микола Капустянський*, *Василь Тютюнник*, *Андрій Мельник*, *Олександр Осецький*, *Володимир Сальський*, *Марко Безручко*, *Олександр Удовиченко*. Слід зазначити, що

ці імена були надзвичайно важливими для автора, який, бажаючи донести максимум інформації до читача про видатних генералів, полковників, підполковників, старшин, власноруч додав до своєї збірки коментарі про тих славетних людей. Письменник не тільки зазначив роки життя, походження (В. Сінклер (1879 – 1945) – *петербуржець, шведського походження*; О. Осецький (1873 – 1936), М. Капустянський (1879 – 1969) – *волиняки* [2, 637]), військовий чин та посаду (В. Сальський – *полковник Генерального штабу I світової війни, керівник військового шкільництва відновленої Держави... Військовий міністр* [2, 638]), а й подав навіть власні, виключно позитивні, оцінки (В. Сінклер – *людина виняткового благородства*; М. Безручко – *один з найліпших воєначальників нашої Армії*; О. Удовиченко – *воєначальник, що “ніколи не зазнав поразки”* [2, 637-638]). Такі детальні коментарі не випадкові, адже акцентують, що ці люди – базис змістової структури поезій збірки, знакові постаті у системі світосприйняття Євгена Маланюка. Тому оніми на позначення названих особистостей не є периферійними, а навпаки – центральними компонентами смислової організації текстів, адже, виконуючи ідентифікуючу, інформативну, емоційну, роль, беруть активну участь у формуванні концептуальності поезій.

Окрім власних назв сучасників автора, ми фіксуємо й такі, котрі функціонували у минулому. Антропоніми *Цезар, Марк Аврелій, Петроній, Еврпід, Геродот, Сократ, Данте, Ольгерд, Орлик, Тиміш, Шекспір* та ін. належать історії, проте саме крізь їх призму мистець трактуює сучасне, оцінює колишнє.

Тезаурус Євгена Маланюка, хudoжно відтворений у його поезіях, не має географічних обмежень. Навіть аналіз антропонімів, вжитих у віршах, засвідчує, що письменник вводить в ономастичний простір як оніми українські, так і співвідносні з іншими країнами. Тому в антропологічному секторі ономастичного простору творів мистця фіксуємо національно маркований сегмент та закордонний. Домінує український онімічний сектор, що зумовлено особливостями змісту віршів Євгена Маланюка, наскрізною темою художньої творчості якого стала Україна – її історія, культура, література. Отож, природно, що оніми *Орлик, Скворода, Петлюра, Тиміш, Тютюнник, Стефанік, Куліш, Коцюбинський, Леся, Оксана Лятуринська, О. Ольжич* та інші є активними компонентами смислової структури поезій.

Чужинний антропонімічний сектор географічно представлений такими країнами, як Рим – *Цезар, Марк Аврелій, Петроній*; Греція – *Еврпід, Геродот, Сократ*; Франція – *Жанна д’Арк, Верлен, Вольтер, Гоген, Ферма*; Польща – *Юліян Тувім, А. Міцкевіч, Ю. Словацький, Станіслав Виспянський, Я. Івашкевич*; Норвегія – *Гамсун, Едвард Гріг*; Росія – *Врубель, Анна Ахматова*; Чехія – *Жижка, Ц. Г. Масарикова*. Спорадично фіксуємо оніми з Італії – *Данте*; Литви – *Ольгерд*; Англії – *Шекспір*; Австрії – *Райнер-Марія Рільке*; США – *Едгар (По)*; Угорщини – *Ліст*; Німеччини – *Бетговен*; Швейцарії – *Далькроз*.

Цілком закономірним бачиться домінування номенів, співвідносних із мовними, історико-культурними процесами Стародавньої Греції та Риму, в яких зародилися, стрімко роз-

вивалися наука, мистецтво, література, які мали визначальний вплив на світову культуру. Вагомий внесок у розквіт художнього слова мистецтва зробила Франція, що і пояснює звернення автора до її мистців. Польські антропоніми є наслідком інтересу Є. Маланюка до літератури цієї країни, особистого знайомства з письменниками.

Специфіка поетичного жанру зумовлює функціонування у віршах Є. Маланюка власних назв реальних людей. Автор не надає вигадані імена ліричним героям. Вони ідентифікуються особовими займенниками або мають дійсні імена та прізвища осіб, яких особисто знав письменник. Наприклад, у творі *А як же Наталочка?* [2, 50] Євген Маланюк звертається до жінки, котру щиро кохав – Наталії Лівичкої-Холодної, української поетеси, з якою вони приятелювали, а з часом почуття хлопця переросло у кохання. Проте дівчина не відповіла взаємністю, адже уже тоді зустрічалася зі своїм майбутнім чоловіком малярем Холодним. Його поет теж згадає у вірші: “На могилу прийде й Наталочка, може, / Певно, з Холодним, не сама...” [2, 50].

У *Баляді про Василя Тютюнника* [2, 322] автор також пише про реальну людину – історичного діяча, генерала В. Тютюнника, у якого ще юний тоді Є. Маланюк служив ад’ютантом. “Молодий (неповні сорок років генерал) був для Маланюка не просто військовим начальником, але й особистим ідеалом вояка, полководця. [...] Є. Маланюк наголошував: Тютюнник одна з найвизначніших особистостей епохи визвольних змагань, ставив цього діяча в найпочесніший ряд поруч із Симоном Петлюрою та

Юрком Тютюнником, вважав його незаслужено забутим та вартим легенд і вдячної пам’яті нащадків” [3, 499]. Тому цілком логічним бачиться, що автор присвятив поезію цій визначній особистості. Не завуальовано, а експліцитно представив читачеві свого героя, увівши у фактуальний рівень його ім’я та прізвище: “Жмеринка гуде. То устав *Василь Тютюнник* і полки веде” [2, 324].

Структурно антропоніми, які Євген Маланюк вживає у своїх творах, є досить однотипними. Письменник вдається до означення тієї чи іншої особи, найчастіше називаючи її прізвище: *Сковорода, Орлик, Стефаник, Куліш, Коцюбинський, Данте, Далькроз, Ліст, Тютюнник, Капустянський*. Спорадично фіксуємо чоловічі імена – *Тиміш, Едгар*, зменшено-пестливі форми жіночих – *Леся, Наталочка*. Конструкція “ім’я + прізвище” рідше трапляється в основній частині поезій – *Жанна д’Арк, Райнер-Марія Рільке, Василь Тютюнник*, проте високу продуктивність виявляє у заголовках та присвятах: *Миколі Зерову, Олені Телізі, Оксані Лятуринській*. Конструкція “ініціал імени + прізвище” типова для присвят: *М. Мухинові, О. Стефановичеві*.

Про роль у смисловій структурі поезії власних назв свідчить їх позиція. Наявність антропоніма у заголовку автоматично відносить онім до центрального сектора семантичного поля, він стає стрижнем концептуальності тексту. Таке функціональне навантаження властиве назвам: “Пам’яті *Куліша*” (письменник, фольклорист, етнограф, історик) [2, 43]; *Баляда про Василя Тютюнника* [2, 322]; *До портрета Мазепи* (гетьман, голова козацької держави на Лівобережжя)

режній (1687 – 1704) та всій Наддніпрянській Україні (1704 – 1709)) [2, 313]; *Станіслав Виспянський* (польський письменник, маляр, театральний діяч) [2, 463]; *З А. Міцкевича* (польський поет) [2, 546].

У творчому доробку Євгена Маланюка фіксуємо також вірші-присяги. Дедикація може бути заявлена як у заголовку: *Юрієві Дараганові* (письменник, товариш Є. Маланюка, з яким разом видавали у Польщі журнал “Веселка”) [2, 416]; *Марії Башкирцевій* (малярка) [2, 249]; *Миколі Зерову* (літературознавець, поет, перекладач) [2, 465], так і після нього, перед основним текстом. Поезія *Аще забуду тебе, Іерусалиме* присвячена *Олені Телізі* (поетеса, публіцист, громадський діяч) [2, 344]; *Побачення – пам’яті Дарії Віконської* (письменниця, літературознавець, критик) [2, 381]; *Камінь – Оксані Лятуринській* (поетеса, скульптор) [2, 429]; *Три сонети – Олександру Наріжному* (громадський діяч, журналіст) [2, 280]; *Відійшли в негоду... – Петлюрі* (політичний, військовий діяч, організатор збройних сил УНР) [2, 213]; *Волинське – О. Стефановичеві* (поет) [2, 484]; *Нью-Йоркські стенограми – М. Мухинові* (літературний критик, публіцист) [2, 486]; *Ars Poetica – Юліянові Тувіму* (польський поет) [2, 494]; *Антистрофи – Анні Ахматовій (Ганні Горенко)* (російська поетеса українського роду, що народилася в Одесі) [2, 502].

Здебільшого присвяти адресовані людям, із котрими Є. Маланюка пов’язували дружні стосунки (О. Теліга, О. Ольжич, Ю. Дараган), або ж особистостям, якими поет захоплювався (С. Петлюра, В. Тютюнник). Натрапляємо на присвяти М. Рильському та П. Тичині. Як відомо, з цими письмен-

никами у Є. Маланюка стосунки склалися по-різному, були навіть етапи “війни”, але після прочитання *Синьої далечини* поет “не забариться з присвятою Рильському, де, як і Тичині, висловить найвищі атестації” [4, 11].

Чітка адресація послань допомагає читачеві адекватно сприйняти змістове наповнення віршів. Синтезуючи екстратекстову інформацію, яку акумулює антропонім, із матеріалом фактуальної, підтекстової площин твору, реципієнт повноцінно декодує авторське послання.

Отже, антропоніми у поезіях Євгена Маланюка не є випадковими одиницями. Автор вибирав їх скрупульозно, оцінюючи вплив на змістову структуру текстів. У віршах майстра слова домінують реальні назви людей, оскільки художня дійсність мистця не є фантазією, вона має чітку часову орієнтацію на реальне минуле чи теперішнє, проте позбавлена географічних кордонів, завдяки чому твори Є. Маланюка насичені як національно маркованими, так і чужинними антропонімами.

Bibliography and Notes

1. Бондалетов В. Д., *Русская ономастика*, Москва 1983, 223 с.
2. Маланюк Євген, *Поезії*, Львів 1992, 686 с.
3. Поліщук Ярослав, «Волинське» Євгена Маланюка, [у:] *Велика Волинь: минуле й сучасне*, Хмельницький 1994, с. 499-502.
4. Салига Тарас, *Залізних імператор строф*, [у:] Євген Маланюк, *Поезії*, Львів 1992, с. 3-30.
5. Kosyl Czesław, *Nazwy własne w prozie Jarosława Iwazskiewicza*, Lublin 1992, 138 s.